

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2025. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.7.39>

УДК 336.1

*А. В. Гевчук,
д. е. н., професор кафедри фінансів,
ПВНЗ Вінницький фінансово-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5882-2168>*

*М. П. Коваль,
аспірант, ПВНЗ Вінницький фінансово-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1449-537X>*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

*A. Hevchuk,
Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance,
Vinnytsia Financial and Economic University
M. Koval,
Postgraduate Student, Vinnytsia Financial and Economic University*

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF FINANCIAL SUPPORT FOR LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування (ОМС) в Україні в умовах децентралізації та зростаючих викликів воєнного часу. Розглянуто структуру доходів місцевих бюджетів, динаміку основних джерел надходжень, а також рівень фінансової спроможності територіальних громад. Виявлено ключові

проблеми, зокрема надмірну залежність від державних трансфертів, нерівномірність податкового потенціалу, обмежений доступ до альтернативних джерел фінансування та відсутність стимулів до нарощення власних доходів. Обґрунтовано необхідність зміцнення власної дохідної бази громад, запровадження стимулюючих трансфертів, підвищення прозорості бюджетного процесу та розширення фінансових інструментів розвитку. У результаті дослідження сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення системи міжбюджетних відносин на принципах фінансової автономії та відповідальності. Запропоновано напрями подальших наукових розвідок у сфері оцінки ефективності фінансових механізмів підтримки територіального розвитку в умовах трансформації бюджетної системи.

This article presents a comprehensive analysis of the current state of financial support for local self-government bodies (LSGs) in Ukraine under the conditions of fiscal decentralization and large-scale systemic challenges resulting from military conflict, economic instability, and institutional transformation. The research explores the structure of local budget revenues, identifies trends in the dynamics of key income sources (including personal income tax, land fees, excise, and single tax), and assesses the level of financial capacity across communities of varying size and economic potential. Emphasis is placed on diagnosing fundamental structural problems that continue to hinder sustainable development at the local level, such as the excessive dependence of many communities on intergovernmental transfers, the uneven distribution of taxable economic activity, and the restricted access of local governments to external sources of financing.

The study argues for the implementation of a more incentive-based system of transfers, tailored to reward fiscal discipline, effective budget execution, and strategic planning. In addition, it advocates for strengthening the legal and institutional foundations for expanding the own-revenue base of municipalities through updated land valuation, tax rate optimization, formalization of labor

markets, and investment attraction. The paper also highlights the need to improve transparency and accountability in local budgeting and to broaden the use of financial instruments such as municipal bonds, project-based grants, and public-private partnerships. Drawing from national data and international comparative experience, the study formulates evidence-based policy recommendations and identifies priority areas for further academic inquiry, particularly regarding the effectiveness of fiscal equalization mechanisms and the resilience of local finance systems under crisis conditions. The findings are of practical relevance to policymakers, local administrators, and international donors involved in strengthening subnational governance. In the long term, the success of fiscal decentralization in Ukraine will largely depend on building a system that combines local financial autonomy with institutional responsibility and developmental capacity.

Ключові слова: фінансове забезпечення, місцеве самоврядування, бюджетна децентралізація, трансферти, доходи громад, фінансова автономія, податковий потенціал, фінансова спроможність.

Keywords: financial support, local self-government, fiscal decentralization, transfers, community revenues, fiscal autonomy, tax potential, financial capacity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування є однією з ключових передумов їхньої спроможності виконувати делеговані та власні повноваження. У контексті децентралізаційних перетворень в Україні особливої ваги набуває проблема формування достатньої та стабільної дохідної бази місцевих бюджетів. Недостатня фінансова автономія значної частини територіальних громад обмежує їхню економічну активність та унеможливорює стратегічне планування розвитку. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу та пошуку дієвих механізмів зміцнення фінансової спроможності громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях Сочка К., Перчі О. [3] та Толкмітт Ф., Волохова І., Ігнатенко Р. [13] аналізуються базові засади бюджетної децентралізації в Україні та її вплив на формування дохідної бази місцевих бюджетів, з акцентом на зміни в структурі податкових надходжень. Венцель В., Герасимчук І., Казюк Я. [9] досліджують проблеми фінансової спроможності громад в умовах війни, наголошуючи на загрозах фіскальної асиметрії та зниженні інституційної стійкості. Лопушняк Г. С., Лободіна З. М., [14] акцентують увагу на ризиках централізації управління трансфертами та обмеженому доступі громад до інструментів фінансування розвитку. У публікаціях Трачик Ф.П., Січук М.П. [7] і науковців Когут, Ковач-Румп [1] розглядаються питання дотаційності бюджетів, неефективності міжбюджетного вирівнювання та впливу трансфертної політики на мотивацію громад. Напрацювання Transparency International Ukraine, USAID DOBRE і OECD доповнюють аналіз оцінками прозорості бюджетного процесу, інструментами залучення інвестицій і стимулюючими моделями трансфертів у країнах Центрально-Східної Європи.

Недостатньо вивченими залишаються питання запровадження системи результатно-орієнтованих трансфертів, фінансової поведінки громад в умовах кризи та оцінки ефективності інвестиційних інструментів на рівні ОМС.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні в контексті реалізації реформи децентралізації. Основне завдання полягає у виявленні ключових проблем, що обмежують фінансову спроможність громад, та обґрунтуванні напрямів удосконалення міжбюджетних відносин і розширення дохідної бази місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті трансформаційних процесів, що тривають в Україні, питання ефективного функціонування місцевого самоврядування набуває особливої актуальності.

Зміцнення фінансової самостійності територіальних громад розглядається як ключовий чинник сталого місцевого розвитку, підвищення якості публічних послуг та зростання довіри громадян до органів влади. Одним із центральних елементів спроможності місцевих органів влади є наявність стабільного, достатнього та передбачуваного фінансового забезпечення. Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні, виявлення системних проблем і формування практичних рекомендацій щодо підвищення фінансової стійкості територіальних громад.

Фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування (ОМС) слід розглядати як сукупність економічних, правових та організаційних механізмів, які забезпечують спроможність територіальних громад самостійно формувати, розподіляти та ефективно використовувати фінансові ресурси для виконання покладених на них повноважень. У літературі зазначається, що фінансове забезпечення є основою реалізації функцій місцевого самоврядування, оскільки без відповідного фінансового ресурсу надання якісних публічних послуг стає неможливим [1].

У науковому дискурсі фінансове забезпечення трактується у двох аспектах: з одного боку, як процес формування дохідної бази місцевих бюджетів, а з іншого, як забезпечення фінансової автономії, що передбачає право ОМС самостійно управляти своїми коштами в межах, встановлених законодавством. Такий підхід відповідає положенням Європейської хартії місцевого самоврядування, яка закріплює право місцевих органів влади на адекватні фінансові ресурси, пропорційні до обсягу делегованих повноважень [2].

Поняття фінансового забезпечення тісно пов'язане з концепцією бюджетної децентралізації, фінансової самостійності громад та спроможності забезпечити життєдіяльність територій на належному рівні.

Фінансова автономія органів місцевого самоврядування (ОМС) є однією з базових умов ефективного функціонування територіальних громад у

децентралізованій системі управління. Вона означає спроможність місцевих органів влади самостійно формувати, розподіляти та використовувати фінансові ресурси для задоволення потреб населення, що проживає на відповідній території. Ця автономія повинна забезпечуватись як нормативно, так і фактично — через достатність ресурсної бази та свободу у прийнятті бюджетних рішень [3].

Згідно з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування, основними принципами фінансової автономії є:

- адекватність ресурсів: місцеві бюджети мають забезпечуватись фінансовими ресурсами, пропорційними до делегованих повноважень;
- різноманітність джерел доходів: дохідна база ОМС повинна складатись як з власних, так і з регулюючих доходів, щоб знизити залежність від трансфертів;
- право самостійного використання коштів: громади повинні мати свободу у розподілі бюджетних коштів без надмірного втручання центральних органів влади;
- доступ до позабюджетних фінансових інструментів: можливість залучення кредитів, випуску муніципальних облігацій, участі у державно-приватному партнерстві тощо [2].

В українському законодавстві ці принципи частково реалізовані у Бюджетному та Податковому кодексах, а також у Законі України «Про місцеве самоврядування». Водночас на практиці спостерігається низка викривлень, зокрема: домінування державних трансфертів у структурі доходів окремих громад, обмеження у розпорядженні коштами бюджету розвитку, а також відсутність реальних механізмів стимулювання ефективного використання ресурсів [4]. Фінансова спроможність органів місцевого самоврядування значною мірою залежить від структури доходів місцевих бюджетів, яка визначає рівень їхньої автономії, стабільності та здатності до самостійного планування розвитку. У контексті бюджетної децентралізації в Україні протягом останніх років спостерігались суттєві

зрушення у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема через зміну механізмів розподілу податкових надходжень та трансфертної політики держави. Представлена на (Рис.1) діаграма ілюструє структурний розподіл основних джерел доходів місцевих бюджетів України у 2023 році. Вона дозволяє наочно оцінити співвідношення між податковими надходженнями, офіційними трансфертами з державного бюджету та іншими джерелами, включно з адміністративними зборами й неподатковими платежами. Аналіз цієї структури є ключовим для розуміння ступеня фінансової автономії органів місцевого самоврядування та реального обсягу ресурсів, якими вони можуть самостійно розпоряджатися.

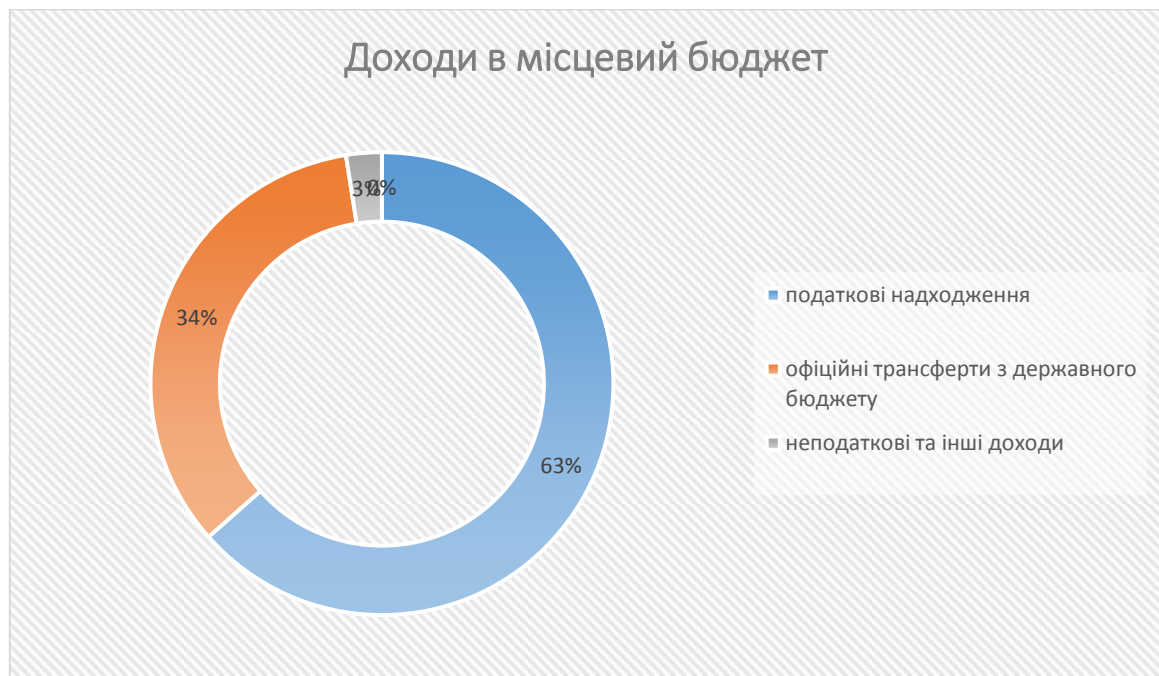

Рис. 1. Структура доходів місцевих бюджетів 2023р.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [5].

Діаграма, що зображена на (Рис.2) деталізує внутрішню структуру податкових надходжень, що формують основну дохідну базу місцевих бюджетів. Особливу увагу приділено питомій вазі податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиного податку, плати за землю, акцизного податку та інших місцевих зборів. Ця візуалізація дає змогу зрозуміти, які саме податки забезпечують фінансову стійкість територіальних громад і які з них мають потенціал для подальшого розвитку.

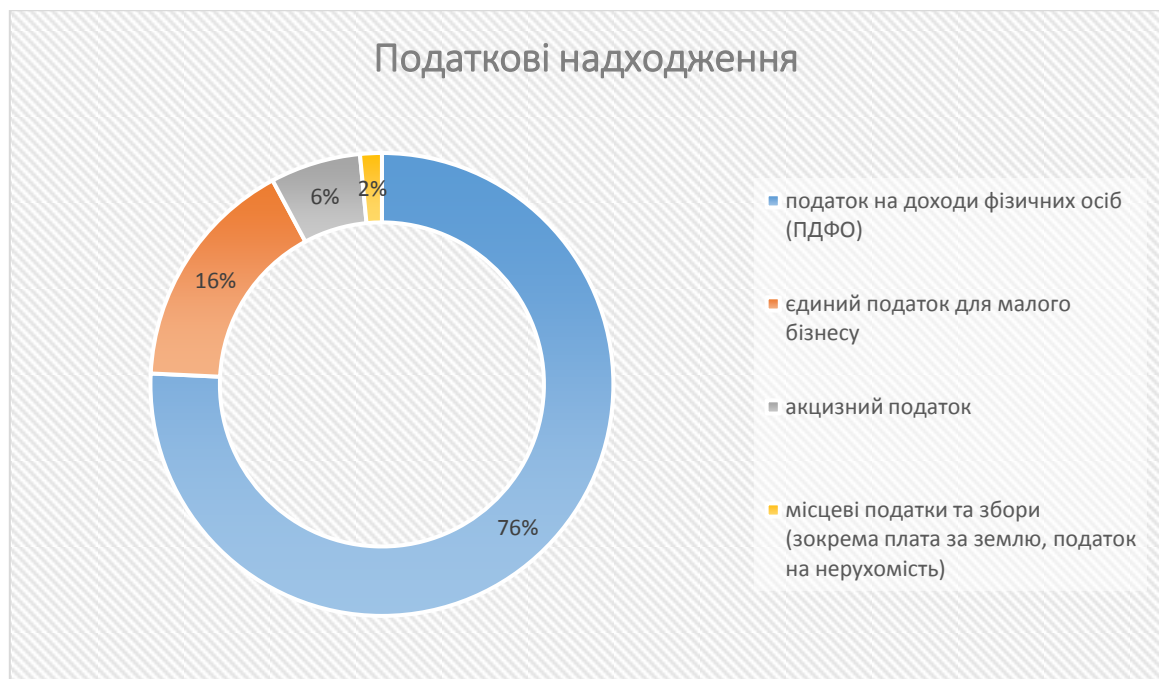

Рис. 2. Структура податкових надходжень в місцеві бюджети 2023р.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [6].

Аналіз діаграм свідчить про те, що домінуючим джерелом доходів місцевих бюджетів в Україні залишаються податкові надходження, з-поміж яких найбільшу частку займає ПДФО, що фактично формує основу фінансової незалежності громад. Водночас значна частка офіційних трансфертів, особливо в менш економічно розвинених громадах, вказує на збереження вертикальної фінансової залежності від державного бюджету.

Із податкових джерел найбільш стабільними залишаються надходження від ПДФО та єдиного податку, тоді як акцизні надходження і плата за землю демонструють регіональні коливання. Таке структурування доходів вимагає вдосконалення податкового адміністрування на місцевому рівні та стимулювання економічної активності для зміцнення власної дохідної бази громад.

Незважаючи на законодавче розширення повноважень ОМС у частині адміністрування місцевих податків, їх роль у загальній структурі доходів залишається порівняно обмеженою. Така ситуація зумовлює високий рівень залежності від трансфертів — особливо в сільських і селищних громадах, де податкова база є слабкою.

Офіційні трансферти, які складаються з базової дотації, освітньої та медичної субвенцій, а також додаткових дотацій та субвенцій на проєкти соціально-економічного розвитку, відіграють компенсаторну функцію. Однак у науковій літературі підкреслюється, що поточна трансфертна політика недостатньо стимулює громади до підвищення власної дохідності та не забезпечує горизонтальної збалансованості між громадами [7]

Загалом, сучасна структура доходів свідчить про формальну реалізацію принципів децентралізації, але фактично зберігається інституційна залежність від державного бюджету, особливо в умовах війни та падіння економічної активності в окремих регіонах.

Аналіз динаміки надходжень до місцевих бюджетів України у 2019–2023 роках дозволяє простежити як вплив бюджетної децентралізації, так і вплив форс-мажорних чинників, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення Росії в Україну. За цей період структура і обсяги доходів місцевих бюджетів зазнали суттєвих коливань.

Згідно з офіційними даними Міністерства фінансів України, обсяг доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) зростав щорічно, що видно на (Рис.3).

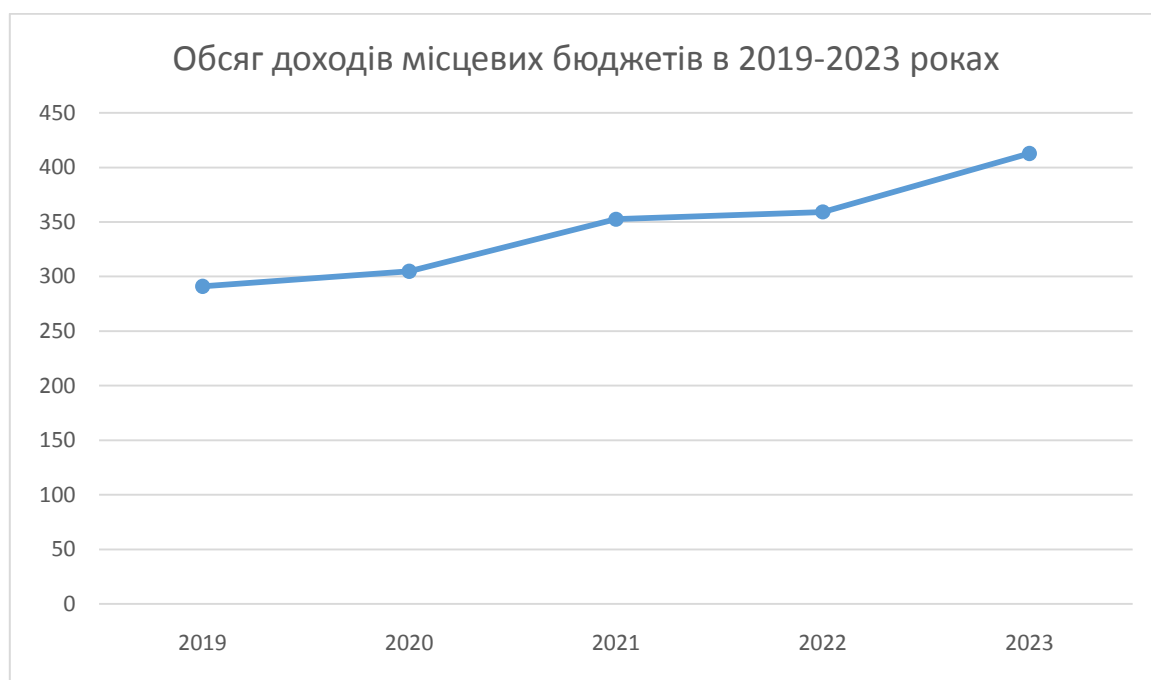

Рис. 3. Графік зростання надходжень до місцевих бюджетів

Джерело: сформовано на основі [8].

Як видно з наведених даних, до 2021 року спостерігалось стійке зростання доходів, що було наслідком розширення податкових повноважень територіальних громад та ефективнішого адміністрування місцевих податків. Однак у 2022 році темпи зростання сповільнилися, що прямо пов'язано з економічною деструкцією, спричиненою війною. Після часткової адаптації системи державних фінансів у 2023 році знову спостерігалось зростання, проте воно було асиметричним у регіональному розрізі — громади у прифронтових та окупованих зонах втратили значну частину дохідної бази.

Особливої уваги заслуговує динаміка основних джерел надходжень до місцевих бюджетів. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), що формує близько 60% усіх податкових надходжень, продемонстрував відносну стабільність навіть в умовах повномасштабної війни, що пояснюється збереженням формальної зайнятості населення. Водночас єдиний податок у 2022 році зазнав скорочення на 17% через спад ділової активності, проте у 2023 році спостерігалось його часткове відновлення. Акцизний податок суттєво втратив фінансову значущість на тлі зниження обсягів споживання та торгівлі. Ще одним джерелом, що зазнало негативної динаміки, стала плата за землю: її надходження в середньому скоротилися на 20% у 2022 році, особливо у громадах з аграрною спеціалізацією.

Як зазначають дослідники, сучасна бюджетна система не має достатніх механізмів внутрішньої гнучкості, що обмежує можливості громад реагувати на непередбачувані виклики [9].

Таким чином, динаміка надходжень свідчить про фінансову вразливість значної частини громад, особливо тих, чия податкова база базувалася на єдиному податку та земельних платежах. У наступному підрозділі проаналізуємо індекси фінансової спроможності територіальних громад, що дозволяє глибше оцінити диференціацію між громадами та виявити системні ризики фінансової асиметрії.

Фінансова спроможність територіальної громади визначається її здатністю забезпечити виконання власних і делегованих повноважень за

рахунок достатнього обсягу доходів, що формуються переважно на місцевому рівні. У сучасних умовах це один із ключових критеріїв ефективності функціонування системи місцевого самоврядування в Україні, особливо з огляду на вимоги бюджетної самостійності та відповідальності.

Відповідно до методичних підходів, запропонованих експертами Мінрегіону, моніторинг фінансової спроможності громад здійснюється за системою інтегрованих показників, серед яких основними є:

- доходи загального фонду на одного мешканця (без трансфертів);
- питома вага власних доходів у загальному обсязі доходів бюджету;
- рівень дотаційності (частка базової дотації та субвенцій у загальному обсязі доходів);
- співвідношення капітальних та поточних видатків;
- наявність профіциту або дефіциту місцевого бюджету[10].

За результатами останнього річного моніторингу, лише близько 30% територіальних громад в Україні демонструють високий рівень фінансової автономії — зокрема, їхні доходи (без урахування трансфертів) перевищують 4 тис. грн на одного мешканця. Водночас понад 40% громад залишаються дотаційними: власні надходження таких бюджетів не покривають і половини поточних видатків, що свідчить про суттєву фіскальну залежність від державної підтримки. Найгірші показники зафіксовано серед малочисельних сільських громад, де через низьку щільність населення і слабку економічну активність бракує умов для формування стабільної дохідної бази. У протиположності цьому, найвищий рівень фінансової спроможності традиційно демонструють великі міські громади — зокрема Київ, Львів, Дніпро та Вінниця, — де зосереджено значний економічний потенціал та платоспроможне населення.

Дослідження Світового банку також підкреслює, що відсутність фінансової рівноваги між громадами посилює ризик функціонального розриву, особливо в умовах війни, коли навантаження на бюджети зросло в частині соціальних витрат і забезпечення базових послуг [11].

Отже, аналіз показників фінансової спроможності виявляє якісну асиметрію між громадами і свідчить про необхідність удосконалення механізмів горизонтального вирівнювання.

Реформа децентралізації, започаткована в Україні у 2014 році, передбачала передачу значної частини повноважень і ресурсів від центральної влади до органів місцевого самоврядування (ОМС). Основною метою було підвищення ефективності управління територіями, збільшення фінансової автономії громад і створення передумов для сталого місцевого розвитку. У фінансовому аспекті ця реформа супроводжувалася суттєвими змінами в структурі дохідної бази місцевих бюджетів, механізмах міжбюджетних відносин і перерозподілі повноважень щодо управління ресурсами.

Одним із головних досягнень децентралізації стало закріплення частини загальнодержавних податків, зокрема 60% ПДФО та 100% єдиного податку, за місцевими бюджетами об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Це дозволило суттєво збільшити обсяг надходжень до бюджетів громад: у 2021 році доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) зросли на понад 80% у порівнянні з 2015 роком [12].

Зміни торкнулися також видаткових повноважень: на громади було передано управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту. Однак децентралізація функцій відбувалася швидше, ніж децентралізація ресурсів, що призвело до виникнення фінансового навантаження на бюджети громад, особливо в сільській місцевості [13].

Попри позитивну динаміку загального обсягу надходжень до місцевих бюджетів, реформа децентралізації виявила низку глибоких структурних викликів, що обмежують її ефективність у довгостроковій перспективі. Насамперед, було зафіксовано нерівномірність зростання фінансових можливостей між територіальними громадами, що безпосередньо корелює з їхнім соціально-економічним потенціалом, демографічними характеристиками та географічним розташуванням. Громади з розвинутою

інфраструктурою, високою щільністю населення та наявністю бізнес-активності отримали реальні вигоди від децентралізації, тоді як сільські та прикордонні громади часто залишилися в умовах хронічної ресурсної недостатності.

Водночас в Україні не сформовано дієвого механізму горизонтального вирівнювання, який би дозволяв збалансувати фінансові можливості між громадами з різною стартовою базою. Існуючі інструменти міжбюджетного вирівнювання мають переважно компенсаторний характер і не створюють стимулів до активного економічного розвитку. Це призводить до посилення фіскальної асиметрії, що суперечить цілям реформи та загрожує формуванням системної диспропорції у рівні доступу громад до публічних послуг.

Крім того, зберігається залишкова централізація у прийнятті рішень щодо розподілу трансфертів, особливо цільових субвенцій. Це зумовлює обмежену гнучкість органів місцевого самоврядування у стратегічному плануванні, оскільки значна частина надходжень має цільове призначення і жорстко контролюється з боку центральної влади.

Окремим бар'єром для фінансової незалежності громад є обмежений доступ до зовнішніх джерел фінансування, зокрема банківських позик, муніципальних облігацій та механізмів державно-приватного партнерства. Відсутність необхідної нормативно-правової підтримки, брак інституційної спроможності на місцях, а також високі кредитні ризики у воєнних умовах унеможливають повноцінне використання цих інструментів. Як наслідок, інвестиційний потенціал місцевого самоврядування залишається нереалізованим, що стримує модернізацію інфраструктури та впровадження довгострокових проєктів розвитку.

Таким чином, попри досягнутий прогрес, структурні дисбаланси і системні обмеження фінансової архітектури місцевого самоврядування потребують глибокого переосмислення і подальшого реформування з

урахуванням принципів справедливості, ефективності та стійкості фінансової децентралізації [14].

Особливо різко децентралізаційні дисбаланси проявилися після початку повномасштабної вторгнення, коли більшість ресурсів було централізовано на користь оборони і гуманітарної допомоги, а громади втратили контроль над податковими надходженнями та зазнали значного скорочення місцевої економічної активності.

Попри законодавчо закріплені засади бюджетної децентралізації та зростання обсягів місцевих бюджетів, на практиці органи місцевого самоврядування (ОМС) стикаються з рядом глибинних проблем у сфері фінансового забезпечення. Ці проблеми є системними й посилюються в умовах воєнного стану, нестабільного економічного середовища та обмеженої податкової бази більшості територіальних громад.

Однією з ключових проблем залишається надмірна залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів. За даними Міністерства фінансів України, у 2023 році трансферти становили в середньому понад 34% доходів місцевих бюджетів, а в окремих громадах — до 70% [15]. Такий рівень залежності знижує фінансову самостійність громад і перетворює частину з них на умовно дотаційні структури з обмеженими повноваженнями у прийнятті стратегічних рішень.

Також, існує глибокий фіскальний розрив між фінансово спроможними та слабкими громадами. Наприклад, у 2023 році податкові надходження на одного мешканця у м. Києві перевищували 25 тис. грн, тоді як у переважній більшості сільських громад — не дотягували до 3 тис. грн [16]. На нашу думку, ця асиметрія пояснюється декількома факторами, а саме:

- нерівномірністю розміщення бізнесу;
- демографічним скороченням;
- спрощеним режимом оподаткування в аграрному секторі;
- втратою територій або населення через війну.

Наступною проблемою яку ми хочемо відзначити є обмежений доступ до альтернативних джерел фінансування. Оскільки переважна більшість громад не використовує інструменти позабюджетного фінансування, такі як муніципальні облігації, кредити МФО, державно-приватне партнерство (ДПП). Причинами є низька інституційна спроможність, відсутність навичок проектного управління, складні регуляторні процедури. Згідно з даними Світового банку, лише 5% громад в Україні у 2022 році мали досвід залучення зовнішнього фінансування під інфраструктурні чи соціальні проекти [17].

Ще одним системним обмеженням, що гальмує розвиток фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, є відсутність ефективних стимулів до зростання власних доходів. Поточна модель міжбюджетних відносин в Україні не створює достатніх мотивацій для громад активно розвивати місцеву економіку, підвищувати інвестиційну привабливість територій або проводити політику фіскальної оптимізації. У багатьох випадках громади обмежені у можливостях впливати на ключові джерела доходів, зокрема на податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який, хоча й є базовим джерелом наповнення місцевих бюджетів, часто не підконтрольний органам місцевого самоврядування через складність контролю за місцем сплати та непрозору систему адміністрування.

Крім того, система освітніх і медичних трансфертів є надто централізованою і не враховує локальних управлінських ініціатив. Наприклад, громади, які здійснили оптимізацію освітньої або медичної мережі, не отримують фінансових вигод від більш ефективного використання ресурсів, оскільки обсяг відповідних субвенцій визначається на основі формульного підходу без урахування реальних зусиль місцевої влади.

Також відсутні дієві інструменти заохочення до підвищення ефективності бюджетних витрат, зокрема не запроваджено гнучких систем преміювання або збереження заощаджених коштів для подальшого

використання громадою. Це формує патерн «використання коштів заради освоєння», а не досягнення реального результату чи довгострокового впливу.

Таким чином, механізми фіскальної мотивації громад залишаються слабкими і формальними, що гальмує формування проактивної бюджетної поведінки та знижує інтерес до залучення нових ресурсів, легалізації бізнесу і зростання податкової бази. Подолання цієї проблеми потребує реформування системи міжбюджетних відносин з акцентом на результативність, інноваційність і стимулюючу роль трансфертної політики. Як зазначає Національний інститут стратегічних досліджень, відсутність “фінансового зворотного зв’язку” між результатами управління і ресурсною базою формує адміністративну інерцію й пасивну бюджетну поведінку [18].

Отже, незважаючи на наявність правових підстав для автономії, на практиці багато громад залишаються вразливими, залежними і стратегічно обмеженими у своїх можливостях. У наступному розділі буде запропоновано комплекс практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності фінансового забезпечення ОМС.

Поглиблений аналіз фінансової системи місцевого самоврядування в Україні свідчить про необхідність комплексного підходу до вдосконалення механізмів фінансового забезпечення громад. Запропоновані нижче напрями реформування мають на меті посилити фінансову самостійність територіальних громад, зменшити залежність від трансфертів та створити стимули до економічного зростання на місцях.

Одним із ключових напрямів підвищення фінансової спроможності територіальних громад є зміцнення їхньої власної дохідної бази, що передбачає системне розширення джерел надходжень, які формуються на місцевому рівні. Передусім йдеться про необхідність перегляду підходів до нормативної грошової оцінки земель, оскільки саме плата за землю є одним із потенційно стабільних джерел доходів, а її актуалізація дозволила б забезпечити більш справедливе та ефективне наповнення бюджетів.

Водночас важливо оптимізувати ставки місцевих податків і зборів, адаптуючи їх до соціально-економічного потенціалу конкретної громади, з урахуванням рівня підприємницької активності, платоспроможності населення та інвестиційного клімату. Окремий акцент слід зробити на стимулюванні легалізації трудових відносин, що є критично важливим для розширення бази надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який залишається основним джерелом формування загального фонду місцевих бюджетів.

Крім того, для довгострокового зростання доходів громадам необхідно створювати умови для залучення внутрішніх інвестицій, зокрема через розвиток індустріальних парків, бізнес-інкубаторів і спеціальних економічних зон. Такі ініціативи сприятимуть формуванню нових робочих місць, зростанню обсягів підприємницької діяльності та розширенню фіскальної бази на місцевому рівні.

Таким чином, укріплення власної дохідної бази громад вимагає системного підходу, що поєднує оновлення податкової політики, земельної оцінки, підтримку легального ринку праці та стратегічний розвиток локальної економіки. [19].

Одним із перспективних напрямів реформування міжбюджетних відносин є запровадження стимулюючих трансфертів, які мають замінити переважно компенсаторний характер нинішньої системи фінансової підтримки громад. Доцільним є впровадження таких інструментів, як грантові програми для громад, що демонструють ефективне управління бюджетними ресурсами; механізми преміювання за перевиконання планових показників надходжень; а також фінансування інфраструктурних проєктів у громадах із високими показниками прозорості та стратегічного підходу до управління. Аналогічні підходи вже реалізуються у країнах Центрально-Східної Європи, зокрема Польщі та Словаччині, де стимулююча конкуренція між громадами сприяє підвищенню якості управлінських рішень [20].

Поряд із цим, важливим напрямом є підвищення прозорості та підзвітності бюджетного процесу, що передбачає активізацію участі громадян у формуванні та реалізації місцевих бюджетів. Зокрема, ефективним є впровадження електронних інструментів моніторингу витрат, поширення практики публічного обговорення бюджетних пріоритетів та створення механізмів незалежного аудиту, особливо у сфері капітальних видатків. Такі заходи сприятимуть більш раціональному використанню ресурсів і зростанню довіри до місцевої влади.

Ще одним критичним компонентом фінансової модернізації громад є розширення доступу до фінансових інструментів розвитку. Йдеться, зокрема, про випуск муніципальних облігацій із дотриманням принципів фінансової відповідальності, участь у державно-приватних партнерствах із належним проектним супроводом та управлінням ризиками, а також про активне залучення міжнародної технічної допомоги через проектну діяльність та міжмуніципальну кооперацію. На сьогодні реальний досвід використання подібних інструментів мають лише окремі великі міста, як-от Київ, Львів і Вінниця, тоді як для більшості територіальних громад ці можливості залишаються недостатньо реалізованими.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні залишається ключовим чинником їхньої інституційної спроможності, ефективного управління територіальним розвитком та забезпечення якісного надання публічних послуг. Попри позитивні результати бюджетної децентралізації, зокрема зростання частки податкових надходжень у структурі місцевих бюджетів і підвищення рівня автономії громад, реальна ситуація свідчить про наявність системних проблем і ризиків, що обмежують сталий розвиток територій. Аналіз структури доходів, динаміки фінансових надходжень та показників фінансової спроможності дозволив ідентифікувати низку ключових проблем, серед яких — залежність значної частини громад від державних трансфертів, що знижує стимули до самостійного розвитку;

нерівномірність розподілу податкового потенціалу, яка поглиблює фіскальну асиметрію; відсутність доступу до альтернативних фінансових інструментів; а також брак інституційних стимулів до зростання власних доходів і підвищення ефективності витрат. На тлі зазначених викликів доцільним є впровадження комплексу реформ, спрямованих на посилення власної дохідної бази громад, запровадження стимулюючих трансфертів, розвиток механізмів фінансової участі громадян, а також активне застосування нових джерел інвестиційного фінансування. У перспективі ефективне фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування має ґрунтуватися на збалансованому поєднанні фіскальної автономії та фінансової відповідальності, що потребує не лише удосконалення нормативно-правової бази, а й інституційного зміцнення громад, розвитку управлінських компетенцій і створення умов для економічної активності на місцях. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на оцінці ефективності механізмів горизонтального вирівнювання, аналізі впливу воєнного стану на трансформацію міжбюджетних відносин, а також розробці моделей змішаного фінансування місцевого розвитку.

Література

1. Когут Ю. М., Ковач-Румп Г. Л. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування місцевих бюджетів: досягнення і недоліки. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9261> (дата звернення: 12.06.2025). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.75
2. Council of Europe, 1985, European Charter of Local Self-Government. URL: <https://rm.coe.int/european-charter-for-local-self-government-english-version-pdf-a6-59-p/16807198a3> (дата звернення: 13.06.2025).
3. Сочка К., Перчі О. Фінансова децентралізація в Україні: попередні результати та перспективи. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024.

№ 5. URL: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/181/175>, DOI: 10.58423/2786-6742/2024-5-451-464

4. Чуприна Л. М., Мороз Е. Г. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової стійкості об'єднаних територіальних громад. *Економіка та держава*. 2020. № 10. С. 50-55. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.50

5. Міністерство фінансів України, 2023, Бюджетна статистика. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistics-local-budgets>

6. ОТГ. Всеукраїнська асоціація. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/> (дата звернення: 13.06.2025).

7. Трачик Ф.П., Січук М.П. Теоретико-інституційні аспекти фіскальної децентралізації та її вплив на розвиток територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-104>
URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3815/3735>
(дата звернення: 13.06.2025).

8. Міністерство фінансів України, 2024, Офіційна бюджетна статистика. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 13.06.2025).

9. Венцель В., Герасимчук І., Казюк Я. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. *Центр політико-правових реформ (ЦППР)*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/otsinka-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-za-pidsumkami-2023-roku/> (дата звернення: 13.06.2025).

10. Міністерство розвитку громад та територій України, 2023, Моніторинг фінансової спроможності територіальних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 13.06.2025).

11. World Bank, 2023, Ukraine: Local Government Fiscal Resilience Assessment. URL: <https://documents.worldbank.org> (дата звернення: 14.06.2025).

12. OECD, 2022, Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 13.06.2025).

13. Толкмітт Ф., Волохова І., Ігнатенко Р. Financial decentralization in Ukraine in the context of European trends. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Том 4(45). DOI: 10.55643/fcaptr.4.45.2022.3839 URL: <https://fkд.net.ua/index.php/fkd/article/view/3839/3612> (дата звернення: 14.06.2025).

14. Лопушняк Г. С., Лободіна З. М., Ливдар М.В. Фіскальна децентралізація Україні: декларації та практична реалізація. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 161 (9-10). С. 79-84.

15. Мінфін. Виконання державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2024/> (дата звернення: 12.06.2025).

16. Рахункова палата України. Аналітична доповідь про стан місцевих бюджетів. 2023. URL: <http://www.rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=1493> (дата звернення: 14.06.2025).

17. World Bank. Ukraine and the World Bank are implementing the SURGE project in the fiscal sector to support recovery. Agreements totalling \$750 million signed. 2023. URL: https://mof.gov.ua/en/news/ukraine_and_the_world_bank_are_implementing_the_surge_project_in_the_fiscal_sector_to_support_recovery_agreements_totalling_750_million_signed-4888 (дата звернення: 14.06.2025).

18. Височин А., Височин Д., Щербак, І. Аналіз ризиків і вразливостей у фінансові стійкості територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4104> DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-32> (дата звернення: 14.06.2025).

19. Онищук І. Інструменти фінансового забезпечення просторового розвитку місцевого самоврядування. *Економічний простір* 2025. № 198 С. 82-91. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.198.82-91> (дата звернення: 14.06.2025).

20. OECD, 2021, Subnational Government Finance and Investment in CEE

References

1. Kogut, J. and Kovacs-Rump, H. (2021), "Financial decentralization in Ukraine and its impact on the formation of local budgets: achievements and shortcomings", *Efektyvna ekonomika*, vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9261> (Accessed 12 June 2025). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.75
2. Council of Europe (1985), "European Charter of Local Self-Government", available at: <https://rm.coe.int/european-charter-for-local-self-government-english-version-pdf-a6-59-p/16807198a3> (Accessed 13.06.2025).
3. Sochka, K. and Perchi, O. (2024), "Financial decentralization in Ukraine: preliminary results and prospects", *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, vol. 5, available at: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/181/175> (Accessed 13.06.2025). DOI: 10.58423/2786-6742/2024-5-451-464
4. Chupruna, L. and Moroz, E. (2020), "Problems and prospects of strengthening the financial stability of united territorial communities", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 50-55. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.50
5. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Budget statistics", available at: <https://mof.gov.ua/uk/statistics-local-budgets> (Accessed 13.06.2025).
6. Association of Amalgamated Territorial Communities (2023), "Analysis of local budgets for 2023", available at: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/> (Accessed 13.06.2025).
7. Trachyk, F.P. and Sichuk, M.P. (2024), "Theoretical and institutional aspects of fiscal decentralization and its impact on the development of territorial communities", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 61, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3815/3735> (Accessed 13.06.2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-104>
8. Ministry of Finance of Ukraine (2024), "Official budget statistics", available at: <https://mof.gov.ua> (Accessed 13.06.2025).
9. Ventsel', V. Herasymchuk, I. and Kaziuk, Ya. (2023), "Assessment of the financial capacity of territorial communities based on the results of 2023",

available at: <https://pravo.org.ua/blogs/otsinka-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-za-pidsumkamy-2023-roku/> (Accessed 13.06.2025).

10. Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine (2023), “Monitoring the financial capacity of territorial communities”, available at: <https://decentralization.gov.ua> (Accessed 13.06.2025).

11. World Bank (2023), “Ukraine: Local Government Fiscal Resilience Assessment”, available at: <https://documents.worldbank.org> (Accessed 14.06.2025).

12. OECD (2022), “Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine”, available at: <https://www.oecd.org> (Accessed 13.06.2025).

13. Tolkmitt, F. Volokhova, I. and Ihnatenko, R. (2022), “Financial decentralization in Ukraine in the context of European trends”, *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii i praktyky*, vol. 4 (45), available at: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3839/3612> (Accessed 14.06.2025). DOI: 10.55643/fcaptp.4.45.2022.3839

14. Lopushniak, H.S. Lobodina, Z.M. and Lyvdar, M.V. (2016), “Fiscal decentralization in Ukraine: declarations and practical implementation”, *Economic Annals-XXI*, vol. 161 (9-10), pp. 79-84.

15. Minfin (2024), “Execution of the state budget of Ukraine”, available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2024/> (Accessed 12.06.2025).

16. Accounting Chamber of Ukraine (2023), “Analytical report on the state of local budgets”, available at: <http://www.rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=1493> (Accessed 14.06.2025).

17. World Bank (2023), “Ukraine and the World Bank are implementing the SURGE project in the fiscal sector to support recovery. Agreements totalling \$750 million signed”, available at: https://mof.gov.ua/en/news/ukraine_and_the_world_bank_are_implementing_the_surge_project_in_the_fiscal_sector_to_support_recovery_agreements_totalling_750_million_signed-4888 (Accessed 14.06.2025).

18. Vysochyn, A. Vysochyn, D. and Scherbak, I. (2024), "Analysis of risks and vulnerabilities in the financial sustainability of territorial communities", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 63, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4104> (Accessed 14.06.2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-32>
19. Onyschuk, I. (2025), "Instruments for financial support of the spatial development of local self-government", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 198, pp. 82-91. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.198.82-91>.
20. OECD (2021), *Subnational Government Finance and Investment in CEE*, OECD.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2025 р.